

Krystyna Szawłowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Droga do powstania Roku 1984 – życiorys George’a Orwella

George Orwell był autorem dwóch ważnych powieści: *Folwarku zwierzęcego* i *Roku 1984*. Wszystkim znane jest pojęcie Wielkiego Brata lub historia o zwierzętach, które wszystkie są równe, ale niektóre równiejsze. Czytając *Rok 1984* można zadać pytania, jak to się stało, że powstała tak przenikliwa, dobitna wizja społeczeństwa zniewolonego przez państwo; skąd taki pomysł, jak autor do tego doszedł, kim był, że to wiedział? To nader ważna wizja, która dla wielu – niestety – nieomal dosłownie się spełnia.

Szukając odpowiedzi, warto zacząć od historii życia pisarza, która była wyraźnie koherentna z jego utworami. Orwell jest autorem kilku powieści, niezliczonych artykułów i esejów, a wszystkie poruszają tematy ważne, ponieważ pisanie widział jako misję. W eseju *Why I Write* wymienił cztery ważne powody pisania prozą: egoizm, entuzjazm estetyczny, impuls historyczny i cel polityczny. Ten ostatni powód wziął za swój, pisząc: „Cel polityczny – w możliwie najszerszym sensie słowa »polityczny«. Pragnienie popchnięcia świata w pewnym kierunku; zmiana wyobrażenia ludzi na temat tego, ku jakiemu rodzajowi społeczeństwa winni dążyć”¹.

George Orwell żył zaledwie 46 lat. *Rok 1984* był jego ostatnią powieścią, wydaną zaledwie parę miesięcy przed śmiercią. Bez przesady można powiedzieć, że jego życie było sumą doświadczeń i przemyśleń prowadzących do powstania tego

1 G. Orwell, *Why I Write*; w: „Gangrel” No. 4, Summer 1946; I, 1., za: M. Broński: *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, s. 8.

ostatniego dzieła.

Dzieciństwo i edukacja – lata: 1903-1921

Zanim pojawił się George Orwell urodził się Eric Blair. Przyszedł na świat 25 czerwca 1903 roku w Indiach Brytyjskich (Motihari, Bihar). Jego ojciec, Richard Walmesley Blair, pracował w Departamencie ds Opium Indyjskiej Służby Cywilnej. Jego matka, Ida Mabel Blair (z domu Limouzin), była córką Francuza i Angielki, a wychowywała się w Birmie. Rodzina Blair miała niegdyś majątek, plantacje na Jamajce, ale z czasem zubożeli. Eric określał sytuację majątkową swojej rodziny jako niższa-wyższa-średnia klasa².

Kiedy Eric miał rok, jego matka wraz z dziećmi – Ericem i dwiema siostrami – przeniosła się do Anglii, a ojciec pozostał w Indiach do 1912 roku. Eric wychowywał się więc w domu z kobietami, praktycznie bez ojca. Właściwe wykształcenie młodemu człowiekowi miała zapewnić prestiżowa *public school*³, a następnie studia na uniwersytecie.

Eric rozpoczął edukację w wieku pięciu lat w katolickiej szkole prowadzonej przez siostry Urszulanki. Następnie trafił do St Cyprian's School w Eastbourne. Była to *preparatory school*⁴, której zadaniem było przygotowanie do college. Na zapłacenie wysokiego czesnego rodzina nie mogła sobie pozwolić, jednak dzięki znajomościom matki udało się pozyskać stypendium na połowę jego wysokości. Ten korzystny finansowo układ miał duży wpływ na bohatera.

O St Cyprian's Orwell, kiedy był już dorosłym człowiekiem, napisał esej *Such, Such Were the Joys*, opublikowany dopiero po śmierci pisarza. Gorzko wspomni-

2 G. Orwell, *The Road to Wigan Pier*, Londyn 1937.

3 W czasach Orwella *public school* w Anglii i Walli odnosiło się do jednej z 22 prywatnych szkół dla chłopców: w tym Eton College (za C. Shroobree: *Public Schools and Private Education: the Clarendon Commission, 1861–64, and the Public Schools Acts*, Manchester 1988).

4 Prywatna szkoła podstawowa, mająca przygotować ucznia do nauki w Brytyjskiej *public school*. Za <https://www.merriam-webster.com/dictionary/preparatory%20school> (dostęp: 8-12-2019).

na, że w szkole traktowano go gorzej niż chłopców płacących pełne chesne lub przynajmniej pochodzących z utytułowanych rodzin. Ci pierwsi przynosili szkole dochód, ci drudzy prestiż, zaś rolą pozostałych – jak Eric – było dostać się do *public college*, najlepiej do Eton.

Esej przedstawia szkołę jako ponurą instytucję zarządzaną przez małżeństwo tyranów. Na porządku dziennym było bicie. Nauczanie raczej było zapamiętywaniem faktów, które pozwolą rozwiązać testy kwalifikacyjne niż poznawaniem lub uczeniem rozumienia. Dyscyplina była utrzymywana za pomocą bicia, a lanie można było dostać zarówno za moczenie łóżka, za pomyłki w łacińskich formułkach i za wszelkie inne „przewinienia”. Uczniowie byli traktowani lepiej, jeśli płacili pełne chesne lub pochodzili z utytułowanych rodzin: „Nie od razu zrozumiałem, że zostałem przyjęty za obniżoną opłatą; kiedy miałem jakieś jedenaście lat (wychowawcy) zaczęli rzucać mi to w twarz”⁵.

W późniejszym autorze *Roku 1984* wzrastało poczucie niesprawiedliwości. Oto jednostka bezsilna wobec systemu. Był karany za przewinienia, na które nie miał wpływu, był upokarzany przez to, w jakiej sytuacji się znalazł. Zostało w nim zasiane ziarno buntu wobec władzy pieniędzy. Pojawiło się przeświadczenie, że tak nie powinno być.

Eric otrzymał stypendium do dwóch prestiżowych *public schools*: Wellington i Eton. Naukę w Eton rozpoczął maju 1917 roku. Wspominał ten czas jako interesujący i szczęśliwy. Współpracował przy tworzeniu publikacji: „College magazine”, „The Election Times”, „College Days” oraz „Bubble and Squeak”; uczestniczył w rywalizacji Eton Wall Game. Jednym z jego szkolnych kolegów był Steven Runciman, zaś jednym a nauczycieli Aldous Huxley⁶.

Matka Erica oczekiwała, że syn po Eton ukończy Oxford, potem zostanie prawnikiem lub lekarzem i podniesie status rodziny. Ojciec z kolei widział syna jako oficera brytyjskiej służby cywilnej w Indian Imperial Police. Przyjaciółka Erica, Jacintha Buddicom w napisanych przez siebie wspomnieniach *Eric & Us*

5 G. Orwell, *Such, Such Were The Joys*, w: „Partisan Review” (wrzesień-październik 1952).

6 P. Stansky & W. Abrahams, *The unknown Orwell*, New York 1972, s. 61.

opowiada, że oboje chcieli studiować na Oxfordzie, że było to ich wspólne marzenie. Uznała, że Blair bez trudu zdobyłby kolejne stypendium, gdyby tylko chciał⁷. Wyniki w nauce przyszłego pisarza nie były jednak zadowalające na tyle, aby otrzymał stypendium, a jego rodzina nie mogła pozwolić sobie na wysłanie go na studia.

Jakakolwiek byłaby tego przyczyna: pieniądze, decyzja zbuntowanego młodzieńca, wola ojca czy nieszczęśliwa miłość – Eric wybrał służbę ojczyźnie i wstąpił do imperialnej policji. Zanim został oficerem, zdał egzaminy wstępne z greki, łaciny, angielskiego, francuskiego i historii i zajął 7 miejsce na 26 kandydatów⁸.

Birma 1922-1927

Birma weszła w skład Imperium Brytyjskiego w XIX w., jako część Indii Brytyjskich. Kraj ten, uprzednio najbogatszy w rejonie, pod rządami Brytyjczyków został doprowadzony do ruiny. Porządku pilnowała policja *Indian Imperial Police*, w której wyższe stopnie zajmowali Brytyjczycy, a niższe lokalni mieszkańcy. Praca w birmańskiej policji nie była szczególnie niebezpieczna, zaś wynagrodzenie było godziwe⁹. Do policji imperialnej Blair dołączył w październiku 1922 roku. Ze względu na pochodzenie swojej matki wybrał posadę w Birmie (mieszkała tam wciąż jego babka). Służył w wielu miejscach w kraju, był m.in. zastępcą kuratora okręgowego w Mandalay, w 1924 został oficerem dywizji i odpowiadał za bezpieczeństwo 200 000 osób.

Współcześni wspominali, że miał reputację osoby uczciwej i postronnej. Wykazywał wrażliwość i empatię, których to cech trudno było wówczas szukać u innych Anglików mieszkających w krajach kolonialnych. Nauczył się płynnie mówić w lokalnym języku, dużo czytał, chętnie rozmawiał z mieszkańcami i poznawał ich zwyczaje, a nawet je dzielił – zrobił sobie na kostkach tatuaże, krzywe kółecz-

7 J. Buddicom, *Eric & Us*, Londyn 1974, s. 74.

8 M. Shelden, *Orwell: the authorised biography*, New York 1991, s. 80.

9 Tamże.

ka, które zdaniem tubylców, chroniły przed ukąszeniem przez węża¹⁰.

W 1927 przyszły pisarz zachorował na gorączkę denga, z tego względu otrzymał możliwość wyjazdu na urlop do Anglii celem podreperowania zdrowia. Blair do Birmy już nie wrócił – nie chciał już być policjantem, ale pisarzem, bo miał coś do powiedzenia. Dla wydawców amerykańskiej encyklopedii literackiej tak opisuje ten okres: „Od 1922 do 1927 służyłem w Indyjskiej Policji Imperialnej w Birmie. Porzuciłem ją częściowo dlatego, że klimat zniszczył mi zdrowie, częściowo dlatego, że już wtedy nosiłem się z mglistym zamiarem pisania książek, głównie zaś dlatego, że nie potrafiłem służyć dalej imperializmowi, który zacząłem uważać w dużej mierze za bandytyzm”¹¹.

Na bazie tych doświadczeń Orwell napisał powieść *Burmese Days* (1934), polski tytuł *Birmańskie dni* oraz eseje: *A hanging* (1931) i *Shooting an Elephant* (1936). Bohaterem *Birmańskich dni* jest John Flory, Brytyjczyk, mieszkający w Birmie. Człowiek zgorzkniały, zmęczony jałowością swojej egzystencji, otoczenia i towarzystwa. Nie zgadza się on z systemem, którego jest częścią, ale nie ma woli ani siły do walki z nim. Ten motyw – jednostki bezsilnej wobec systemu społecznego, podejmującej słabe próby buntu i przegrywającej, będzie się pojawiał w kolejnych książkach tego autora.

Londyn i Paryż 1927-1929

W 1927 roku, po powrocie do Anglii, Eric zamieszkał w domu rodzinnym w Southwold. Spotkał się tam z niezadowoleniem matki, że opuścił intratną posadę oraz ojca, że porzucił służbę ojczyźnie. Aby zrozumieć w pełni stratę finansową, odwołajmy się do wypowiedzi przyjaciółki Blaira z Southwold, Brendy Salkeld, która miała miejsce kilka lat później: „Mówił, że dzięki pisaniu zarobił sto funtów, jako nauczyciel zarabiał dwieście funtów, jako pomywacz dwadzieścia funtów, przy innych pracach dwadzieścia. (...) W policji indyjskiej zarabiał dwa

10 E. Larkin, *Burmese Days* (wstęp), Londyn 2009.

11 Twentieth Century Authors, eds. S. New York 1942; por. II, 7. J. Kunitz and H. Haycraft, za: M. Broński: *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, s. 4.

tysiące, ale nienawidził tego i pomyślał, że jeśli znajdzie coś, czego nienawidzi jeszcze bardziej, mógłby stać się całkiem bogaty”¹².

W tym samym roku przeprowadził się do Londynu i zaczął współpracę z kilkoma czasopismami. Zbierał wówczas materiał do swojego pierwszego opublikowanego esaju *The Spike* (kolokwialna nazwa przytułku, noclegowni dla bezdomnych). Blair opisał noc i dzień w przybytku tego rodzaju. Aby poznać temat, sam stał się bezdomnym, jednym z włóczęgów blakających się co dnia od jednego do drugiego schroniska. Postarał się o ubranie nie różniące się od ubrań innych bezdomnych i przybrał imię P. S. Burton. Zapuszczał się w biedniejsze części miasta, londyński East End, nocował w przytułkach dla bezdomnych i wraz z poznanymi w drodze włóczęgami, jak oni wędrował od noclegowni do noclegowni. Żebrał, podejmował się przygodnych prac, kradł jabłka z drzew i ziemniaki z pola. Sam będąc w odmiennej niż inni sytuacji (wszak mógł w każdej chwili wrócić do „normalnego” życia) obserwował wnikliwie ludzi z dna społecznego, widząc pułapki biedy i brak możliwości wydostania się z niej, a także iluzoryczność i nieskuteczność pomocy państwa dla tych ludzi.

Wiosną 1928 Blair przeniósł się do Paryża. Mieszkała tam jego ciotka Nellie Limouzin, która pomagała mu w razie potrzeby. Czas ten miał być przeznaczony na pisanie – autor pracował wówczas intensywnie nad dwiema powieściami, w tym wczesną wersją *Birmańskich dni*. Eric mieszkał w artystycznej dzielnicy, prowadził bogate życie towarzyskie i publikował artykuły w awangardowych czasopismach¹³.

W marcu 1929 poważnie zachorował i znalazł się w darmowym szpitalu, w którym szkolono studentów medycyny. Doświadczenia z tego okresu były podstawą jego esaju *How the Poor Die* (1946). Po powrocie ze szpitala odkrył, że został okradziony, jego pieniądze i dobytek zniknęły z pensjonatu, w którym mieszkał. Będąc bez grosza przy duszy podjął się pierwszej dostępnej pracy – został pomywaczem w hotelach. Los pomywacza nie był wiele lepszy od doli

12 B. Salkeld, BBC interview for “George Orwell: A Programme of Recorded Reminiscences,” 1960, za: M. Shelden, *Orwell: the authorised biography*, Nowy Jork 1991.

13 Tamże, s. 127.

włóczęgi. Praca zajmowała 17 godzin dziennie, w dużym pośpiechu, w gorących kuchniach, w brudnych kuchennych zakamarkach, w piwnicach i komórkach hotelowych. Wynagrodzenie było marne i umożliwiało jedynie przeżycie, wystarczało na bardzo skromne utrzymanie, łóżko w nędznym pensjonacie i na papierosy. A były to hotele najdroższe i najbardziej luksusowe, gdzie uprzywilejowani bogacze spędzali wygodnie czas, delektując się wyszukаныmi potrawami podawanymi na nieskazitelnej porcelanie. Kontrast między „górami”, gdzie obsługiwano gości hotelowych a „dołami”, gdzie pracowano w pocie, brudzie i bez odpoczynku, jest wprost przeraźliwy. Po dziesięciu tygodniach takiej pracy, a po dwóch latach w Paryżu, Blair wrócił do Anglii, do domu rodziców.

Życie żebraka w Anglii i pomywacza w Paryżu opisał w eseju *The Spike* (1931) oraz w powieści *Down and Out in Paris and London* (1933), polski tytuł *Na dnie w Paryżu i w Londynie*. Autor opisuje w pierwszej osobie poznany z doświadczenia rozpaczliwy los ludzi pozbawionych domu i źródła utrzymania, jak żebracy lub zarabiających tak niewiele, że z trudem starczało na pokrycie kosztów własnej egzystencji, jak pomywacze. W kolejnych latach ubóstwo miało być dominującym tematem jego utworów, aż do powieści *W hołdzie Katalonii*.

Anglia 1930-1935

Jego rodzina mieszkała wówczas w Southwold, w nadbrzeżnym miasteczku w hrabstwie Suffolk, a młodsza z siostr, Avril, prowadziła tam herbaciarnię. Eric poznawał lokalnych mieszkańców, w tym Brendę Salkeld, córkę duchownego, pracującą jako nauczycielka w szkole dla dziewcząt. Zaprzyjaźnili się i pomimo, że Salkeld odrzuciła oświadczyzny, pozostali przyjaciółmi. W 1930 roku mieszkał krótko w Bramley, Leeds, ze starszą siostrą Marjorie i jej mężem Humphreym Dakinem. Zawiązał ważne przyjaźnie, które miały wpływ na jego późniejsze życie, m.in. z Mabel Fier, która skontaktowała go z Leonardem Moore. Został on później agentem literackim Blaira.

Blair pisał recenzje dla pisma i pracował jako prywatny nauczyciel niepełnosprawnego dziecka w Southwold, a potem jako nauczyciel trzech braci, z których

jeden, Richard Peters, został wybitnym naukowcem. Już regularnie pisywał do pisma „Adelphi”, po tym, jak pismo wydrukowało eseje *The Spike* i *The Hanging* (1931). Oba ukazały się pod nazwiskiem Eric Blair. W roku 1931 próbował wydać powieść *Na dnie w Paryżu i w Londynie* (pierwsza wersja pod tytułem *A Scullion's Diary*). Wydawca, Jonathan Cape, odrzucił tę książkę. Również druga próba wydania w *Faber and Faber*, nie powiodła się (redaktorem naczelnym był T. S. Eliot).

Żył intensywnie i podwójnie. Pisał, utrzymywał kontakty towarzyskie jako Eric Blair, a jako P. S. Burton wciąż szukał doświadczeń wśród włóczęgów, w noclegowniach dla bezdomnych i jako zbieracz chmielu¹⁴. To ostatnie opisał w eseju *Hop Picking* (1931), polski tytuł *Dziennik z Chmielobrania*. W końcu roku 1931 nawet celowo dał się aresztować, aby doświadczyć Bożego Narodzenia w więzieniu. Jednak władze nie uznały przewinienia „pijaństwa i zakłócenia porządku” za wystarczająco poważne, więc po dwóch dniach w policyjnej celi wrócił do domu¹⁵.

W 1932 roku Moore znalazł wydawcę *Victor Gollancz Ltd*, który chętnie publikował dzieła radykalne i socjalistyczne. Za *A Scullion's Diary* Victor Gollancz był gotów zapłacić 40 funtów. Ostatecznie książka ukazała się po poprawkach pod tytułem *Na dnie w Paryżu i w Londynie*. Blair pomyślał wówczas o przybraniu pseudonimu. Chciał oszczędzić rodzinie, a zwłaszcza ojcu, ujawnienia doświadczeń syna w roli pomywacza i włóczęgi. W liście do Moore'a Eric pisał, że rozważa następujące nazwiska: *P. S. Burton* (imię jego włóczęgowskiego *ja*), *Kenneth Miles*, *George Orwell* oraz *H. Lewis Allways*¹⁶. W końcu przyjął znane nam imię George Orwell¹⁷.

14 P. Stansky, W. Abrahams, *The unknown Orwell*, Nowy Jork 1972, s. 230.

15 *Discovery of 'drunk and incapable' arrest record shows Orwell's 'honesty'* ze strony: <https://www.ucl.ac.uk/news/2014/dec/discovery-drunk-and-incapable-arrest-record-shows-orwells-honesty> (dostęp: 11-12-2019).

16 G. Orwell, *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell vol I: An Age Like This 1920-1940*, Nowy Jork 1968, s. 106.

17 Anthony Powell w 1941 tak pisał we wspomnieniach o Orwelle: „Orwell to rzeka w Suffolk, ‘George’ najbardziej charakterystyczne angielskie imię chrześcijańskie. Zapytałem go kiedyś, czy myślał o oficjalnej zmianie nazwiska na swój pseudonim. ‘tak, owszem’ – odpowiedział powoli ‘wówczas oczywiście musiałbym pisać pod innym nazwi-

Na dnie w Paryżu i w Londynie zostało opublikowane 9 stycznia 1933 roku. Odniosło umiarkowany sukces. Później kiedy zostało wydane przez nowojorskie wydawnictwo Harper & Brothers, Orwell pracował już nad powieścią *Birmańskie dni*.

W roku 1932 Eric został nauczycielem w szkole dla chłopców w Hayes, w Londynie. Szkoła nauczała 14-16 chłopców, dzieci miejscowych kupców i rzemieślników; pracował w niej jeszcze jeden nauczyciel¹⁸.

Doświadczenia związane z włóczęgostwem, zbieraniem chmielu i nauczaniem stanowią osnowę powieści *A Clergyman's Daughter* (1935), polski tytuł *Córka proboszcza*. To kolejna z autobiograficznych książek Orwella. Bohaterka, prowadząca stabilne życie w małym miasteczku, opiekująca się ojcem proboszczem i prowadząca jego gospodarstwo, nagle znajduje się w Londynie dosłownie na ulicy – bez domu, bez perspektyw. Poznaje życie bezdomnych – całonocne włóczęgi w poszukiwaniu ciepła i schronienia. Potem podejmuje pracę przy zbieraniu chmielu. Po fortunnej odmianie losu zostaje nauczycielką w małej prywatnej szkole dla dziewcząt. Do nauczania przystępuje pełna zapału i wkrótce osiąga znakomite wyniki, co okazuje się niezrozumiałe dla rodziców uczennic i źle widziane przez właścicielkę szkoły. Rodzice wymagają, aby wykształcona córka pięknie pisała i mówiła po francusku, lekcje więc sprowadzać się miały do przepisywania tekstu i uczenia francuskich zwrotów. Szkoła stała się udręką zarówno dla uczennic, jak i dla nauczycielki. Kolejny raz jednostka zostaje zduszona przez system, który ją dominuje.

W 1933 Eric został nauczycielem w znacznie większej niż poprzednio szkole Frays College, w Uxbridge (Middlesex). Szkoła miała 200 uczniów i pełny personel. Pisarz kupił wówczas motocykl i jeździł po okolicy, a w czasie jednej z tych wycieczek poważnie się przeziębził. Zachorował na zapalenie płuc, leczył się w szpitalu, zaś na rekonwalescencję powrócił do domu rodzinnego. Nigdy już nie wrócił do nauczania.

skiem””. Za: P. Stansky, W. Abrahams, *The unknown Orwell*, Nowy Jork 1972, s. 307.

18 M. Shelden, dz. cyt., s. 154.

Wydawca – Gollancz – odrzucił książkę *Birmańskie dni*, bojąc się pozwów o zniesławienie. Książka jednak została wydana przez Harper w USA. Wówczas Orwell pracował już nad *Córką proboszcza*. Po wysłaniu tej książki do agenta podjął kolejną pracę, którą otrzymał dzięki ciotce, Nellie Limouzin. Była to posada na część etatu w księgarni sprzedającej używane książki: *Booklovers' Corner* w Hampstead. Właściciele, Francis i Myfanwy Westrope, zapewnili mu też wygodne mieszkanie. Orwell pracował popołudniami w antykwariacie, a rano miał czas na pisanie. Tak powstała powieść *Keep the Aspidistra Flying* (1936), polski tytuł *Vivat Aspidistra*. Opowiada w niej – jakżeby inaczej – losy młodego człowieka, pracującego w księgarni. Pochodzi on ze zubożałej rodziny szlacheckiej i jako jedyny męski potomek, jest jej nadzieją na dźwigniecie się ponownie na wyżyny bogactwa i znaczenia. Rodzina dużym wysiłkiem zapewnia mu więc odpowiednie wykształcenie, właściwą, przynoszącą nie najgorszy zarobek i możliwość awansu posadę. On jednak buntuje się – przeciw wyznaczonej roli, przeciw oczekiwaniom rodziny, przeciw kultowi pieniądza, przeciw temu, że pieniądz jest bogiem, od którego zależy wszystko. Buntuje się, ale – jak każdy bohater jego książek – przegrywa i musi zaakceptować reguły.

Pracując w antykwariacie Orwell miał czas na życie towarzyskie – przyjaciele licznie go odwiedzali, często dyskutując do późna. Podczas jednego z takich spotkań poznał Eileen Maud O'Shaughnessy. Była bystrą, znakomicie wykształconą Irlandką z pochodzenia i okazała się prawdziwie bratnią duszą dla Orwella. Podczas jednego ze spotkań przegadali wiele godzin, później Blair odprowadził ją na przystanek, a po powrocie oświadczył swojej gospodyni, że taką kobietę chciałby poślubić¹⁹.

W czerwcu 1935 roku Orwell przeprowadził się do mieszkania w Kentish Town, które dzielił z dwójką innych mężczyzn. Pisał wówczas *Keep the Aspidistra Flying* oraz pracował w telewizji BBC²⁰. Mieszkanie po wyprowadzce przyjaciół stało się za drogie, pozostał w nim jednak do stycznia 1936, kiedy pojawił się

19 Sheldon, dz. cyt., s. 207.

20 P. Davison, *A Kind of Compulsion*, Londyn 2000, s. 392

nowy temat i szansa na zakończenie pracy w antykwariacie.

Podróż na północ 1936

Victor Gollancz podsunął Orwellowi pomysł na zbadanie i opisanie sytuacji w północnej Anglii. Obszar ten, dotknięty kryzysem, był już wcześniej przedmiotem reportaży, interesował więc czytelników. Wpisywał się też w tematykę, którą Orwell już się zajmował, więc podjął wyzwanie i wyruszył na północ. Przez Manchester i Liverpool dotarł do Wigan, gdzie mieszkał w brudnych kwaterach nad sklepem rzeźnika. Badał warunki pracy w kopalniach węgla – a zrobił to po swojemu, czyli przebrał się, wziął narzędzia i wraz z górnikami zjechał do kopalni. Czytał w bibliotekach raporty na temat zdrowia publicznego, ale przede wszystkim odwiedzał ludzi i rozmawiał z nimi. Miał też styczność z partią komunistyczną – brał udział w spotkaniach z Oswaldem Mosleyem, przywódcą *British Union of Fascists*. Orwell nisko jednak ocenił zarówno ich dialektykę, jak i organizację: „jego (Oswalda Mosleya) przemowa to zwykła blaga – o wszystko obwinia tajemnicze międzynarodowe organizacje żydowskie”²¹. Po trzech miesiącach zbierania materiałów pisarz był gotów do pracy nad książką *The Road to Wigan Pier*, polski tytuł *Droga na molo w Wigan*.

Po powrocie z północy Eric zamieszkał na wsi, w domu ciotki w Wallington (Hertfordshire). Dom ten pełnił uprzednio funkcję wiejskiego sklepu i pisarz, który rozsmakował się w wiejskim życiu, rozpoczął starania, aby przywrócić mu tę rolę. Dzielił swój czas na zajmowanie się gospodarstwem i pisanie. Miał w końcu warunki do założenia rodziny, więc w czerwcu 1936 roku poślubił Eileen O'Shaughnessy.

Droga na molo w Wigan została wydana w 1937 roku. Orwell z reporterską dokładnością opisuje poznane warunki życia robotników w kopalniach węgla. Drugą jej część stanowi esej na temat wychowania i rozwoju sumienia politycznego, w którym autor argumentuje na rzecz socjalizmu, choć widzi związane z nim bariery i pobieżne zrozumienie jego ideologii przez „proletariackich” socjalistów.

21 Tamże, s. 457.

Gollancz obawiał się, że druga część książki obrazi czytelników, dlatego wydając ją dodał „objasniający” wstęp. Badania prowadzone przez Orwella spowodowały objęcie go nadzorem służb specjalnych na następne 12 lat²². Niedługo potem rozpoczął się kryzys polityczny w Hiszpanii.

Hiszpania 1937

Wojna domowa o złożonym podłożu wybuchła bezpośrednio na skutek puczu generała Franco i trwała przez okres 1936-1939. Rząd Republiki Hiszpańskiej, wyłoniony przez siły liberałów, socjalistów, komunistów i anarchistów został zaatakowany przez prawicową opozycję, złożoną z nacjonalistów, monarchistów, konserwatystów i faszystów. Określana jako wojna domowa, była jednak wspierana przez obce siły wojskowe i obce kraje – była traktowana przez inne kraje jako poligon do testowania broni i taktyki wojskowej; stała się w zasadzie preludium II wojny światowej. Siły anarchistów były wspierane przez stalinowski Związek Radziecki, zaś faszystów wspierały zarówno faszystowskie Włochy, jak i nazistowskie Niemcy²³.

W centrum tego wszystkiego, w grudniu 1936 znalazł się George Orwell. Początkowo miał zamiar napisać artykuł o tym, ale szybko dał się porwać ideałom zwycięskiej, jak się wydawało, rewolucji. Barcelona bowiem wyglądała jak ucieleśnienie marzeń socjalisty, jak zniszczony sen bojownika o wolność i równość. Zredukowano podziały społeczne, nie zwracano się do nikogo per Pan, Pani, ale bardziej bezpośrednio: Towarzyszu. Sklepy i kawiarnie uspołeczniono. Zarekwirowano prywatne samochody, tramwaje pomalowano na czerwono-

22 Informacje na stronach The National Archives: https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/https://nationalarchives.gov.uk/releases/2005/highlights_july/july19/default.htm (dostęp: 11-12-2019).

23 Opisanie skomplikowanej sytuacji Hiszpanii tego czasu i hiszpańskiej wojny domowej znacznie przekracza ramy tego artykułu. Z konieczności ograniczono się tu do epizodu związanego z udziałem w niej pisarza. Ramy rewolucji określono za artykułem: K. Modrzyk, *Guerra Civil Española – hiszpańska wojna domowa (1936-39)*, dostępnym na stronie <http://www.nowastrategia.org.pl/guerra-civil-espanola-hiszpańska-wojna-domowa-1936-39/> (dostęp: 12-12-2019).

czarno. Wszędzie wisiały plakaty rewolucyjne, każdy budynek był zajęty przez robotników i udekorowany flagami – czerwonymi lub czarno-czerwonymi barwami rewolucji. Prawnie zabroniono wręczania napiwków. Wyglądało, jakby klasa bogatych przestała istnieć – brak było osób dobrze ubranych, prawie wszyscy nosili proste robotnicze stroje lub niebieskie kombinezony²⁴. Orwell opisuje to w następujących słowach: „Przyjechałem do Hiszpanii z zamiarem napisania artykułu do gazety, tymczasem prawie natychmiast wstąpiłem do milicji, ponieważ w tamtych dniach i w tamtej atmosferze wydawało się to jedyną rozsądną rzeczą, jaką można było zrobić. (...) Wiele w tym było czegoś, czego nie rozumiałem i co w pewnym sensie nawet mi się nie podobało, lecz szybko pojąłem, że ten stan rzeczy jest wart tego, by o niego walczyć”²⁵.

Orwell wstąpił do POUM²⁶ i po krótkim pobycie w koszarach Lenina w Barcelonie został wysłany na front aragoński. Wciąż pełen wiary w zwycięstwo rewolucji zderzył się z rzeczywistością niedoboru wszystkiego – żywności, amunicji, opału; wojna w części polegała na przekrzykiwaniu się ze stroną przeciwną przez megafony obraźliwymi i zachęcającymi do zmiany strony hasłami.

Po 115 dniach na froncie, w kwietniu 1937 r., Orwell wrócił do Barcelony na urlop – i zastał inne miasto. „Ludowość” rewolucji osłabła, co widać było na ulicach. Plakaty i hasła rewolucyjne znikły; wróciło wytworne towarzystwo Pań i Panów; windziarze i kelnerzy jak niegdyś oczekiwali napiwków. Frakcja stalinowska brała już powoli górę nad konkurentami politycznymi i rozpoczęła się „rewolucja w rewolucji”. W Barcelonie dały temu wyraz walki uliczne znane jako „dni majowe”, czyli walki między policją rządową a siłami POUM. Partii tej zarzucano trockizm, sabotowanie rewolucji, a nawet jej zdradę²⁷.

Po krótkim urlopie pisarz wrócił na front, niedługo potem został ranny. Kula

24 Zarówno cytaty, jak i opis uczestnictwa Orwella w wojnie pochodzi z książki G. Orwell, *W holdzie Katalonii*, Gdańsk 1990.

25 Tamże, s. 3.

26 P.O.U.M. (Partido Obrero de Unificación Marxista). Była to partia komunistyczna, lecz nie stalinowska – stalinowcy wkrótce zaczęli ją zwalczać jako trockistowską.

27 M. Broński: *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, s. 8-9.

niemieckiego strzelca przestrzeliła mu gardło, cudem omijając krtań i najważniejsze naczynia krwionośne. Początkowo po postrzale pisarz w ogóle nie mógł mówić, ale po pewnym czasie odzyskał głos, choć mówił ciszej i wolniej niż przedtem. Jako niezdolny do walki, został skierowany najpierw do szpitala w Tarragonie, później do sanatorium w Barcelonie.

Kiedy przybył to Barcelony po raz trzeci, sytuacja w mieście znów była inna. POUM zostało zdelegalizowane i stało się przedmiotem ataków. Członkowie organizacji musieli się ukrywać, inni zostali aresztowani lub ginęli bez wieści, albo byli aresztowani bez oskarżenia i bez sądu. Orwell znalazł się wówczas w realiach totalitaryzmu; na porządku dziennym były denuncjacje, prowokacje policji, tortury; tajna policja i komisarze bezpieczeństwa faktycznie sprawowali rządy w mieście. Sam Blair był zagrożony i uciekł z Hiszpanii, jak tylko natrafiła się sposobność.

Książka, która opisuje doświadczenia z wojny domowej z Hiszpanii to *Homage to Catalonia* (1938) polski tytuł *W hołdzie Katalonii*. Na uwagę zasługują w niej zwłaszcza kolejne wizyty w Barcelonie, z których pierwsza wydawała się zniszczonym snem rewolucjonisty, druga pokazała restaurację sytuacji przedrewolucyjnej, trzecia obraz miasta pod rządami totalitaryzmu, terroru i strachu. Udział w hiszpańskiej wojnie domowej stanowił cezurę twórczości Orwella. Sam o tym pisze tak: „W spokojnych czasach pisałbym przypuszczalnie książki wyszukanie ozdobne lub wyłącznie opisowe i pozostałbym prawie nieświadomy własnych sympatii politycznych. Okoliczności zmusiły mnie jednak do stania się czymś w rodzaju autora traktatów propagandowych. Najpierw spędziłem pięć lat w nieodpowiednim zawodzie (Indyjska Policja Imperialna, Birma), a potem przeżyłem okres nędzy i poczucia klęski. Powiększyło to moją wrodzoną nienawiść do władzy, po raz pierwszy zdałem sobie naprawdę sprawę z istnienia klasy robotniczej, a stanowisko w Birmie dało mi pewien wgląd w naturę imperializmu: doświadczenia te jednak nie wystarczały dla uzyskania odpowiedniej orientacji politycznej... Wojna hiszpańska i inne wypadki w okresie 1936-1937 przeważały szalę i odtąd wiedziałem, co robić. Każda linijka mych

utworów serio, powstałych po 1936, była pisana bezpośrednio lub pośrednio przeciw totalitaryzmowi i na rzecz demokratycznego socjalizmu, tak jak ja go rozumiem...”²⁸.

Maroko 1938-1939

Po krótkim pobycie w Greenwich Orwellowie wrócili do Wallington. W międzyczasie wydawca Orwella zmagał się z atakami na *The Road to Wigan Pier*. Jego poglądy na hiszpańską rewolucję też nie zostały dobrze przyjęte; Kingsley Martin, redaktor „New Statesman” odrzucił jego dwa teksty.

Zaczął pisać *W hołdzie Katalonii*, planował też wyjazd do Indii, aby włączyć się w prace nad gazetą, ale znacznie podupadł na zdrowiu i został przyjęty do sanatorium. Aby podreperować kondycję, wskazane było wyjechać do cieplejszego miejsca. Orwella nie było stać na wyjazd, ale pojawił się niespodziewany prezent – pisarz L. H. Myers ofiarował mu potajemnie na ten cel 300 funtów. Orwell nie poznał nigdy źródła pieniędzy, ale zgodził się je przyjąć pod warunkiem, że będą potraktowane jako pożyczka. Orwellowie wyjechali do francuskiego Maroka. Pieniądze zostały zwrócone osiem lat później, po sukcesie *Folwarku zwierzęcego*²⁹.

Wrócili do Anglii w marcu 1939. W czerwcu tego roku zmarł ojciec pisarza, Richard Blair. W czasie pobytu w Maroko Orwell napisał *Coming up for Air* (1939), polski tytuł *Brak tchu*. *W hołdzie Katalonii* zostało wydane Secker & Warburg, ale było finansową porażką.

II wojna światowa

W czasie II wojny światowej Eileen rozpoczęła pracę w Ministerstwie Informacji w Londynie i mieszkała ze swoją rodziną w Greenwich. Eric został w Wallington, pisał zbiór esejów *Inside the Wale* (1940), recenzje sztuk, książek i filmów; pisał także pamiętnik z czasów wojny. Wkrótce przeprowadził się do Londynu.

28 G. Orwell, *Why I Write*, w: „Gangre” I No. 4, Summer 1946; I, 1., za: M. Broński, *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, s. 8-9

29 M. Shelden, dz. cyt., s. 324.

Pisarz próbował przyłączyć się do wojska, ale został uznany za niezdolnego do służby wojskowej. Pomimo to angażował się w wojnę, dołączając do Home Guard, rekrutował i szkolił jej członków. Jednocześnie dużo pisał, brał udział w audycjach radiowych i pracował nad antologią Gollancz *The Betrayal of the left*. Była ona napisana w świetle paktu Ribbentrop-Mołotow, nazywanego przez Orwella paktem rosyjsko-niemieckim lub paktem Hitler-Stalin. W swoim dzienniku wojennym 3 lipca 1941 napisał: „Nie ma lepszego przykładu na moralne i emocjonalne spłylenie naszych czasów niż to, że teraz jesteśmy mniej lub bardziej za Stalinem. Ten odrażający morderca jest tymczasowo po naszej stronie, więc czystki i tym podobne są nagle zapomniane”³⁰.

Blair bezskutecznie starał się o prawdziwą pracę na rzecz wojny. Nie otrzymał posady w Ministerstwie Lotnictwa, o którą się starał, ale w końcu zaczął pracować w pełnym wymiarze godzin w BBC's Eastern Service. Pokój, w którym pracował miał numer 101 – będzie on ważny później w *Roku 1984*. Praca polegała na redagowaniu i prowadzeniu audycji informacyjnych dla kolonii, by przeciwdziałać nazistowskiej propagandzie na terenie Indii. To doświadczenie pozwoliło mu tworzyć programy kulturalne ze znaczącymi pisarzami, między innymi T. S. Eliotem, Dylanem Thomasem, H. G. Wellsem. Wkrótce przygotował własny program radiowy, *Voice*. Jednak, jak wynikało z badań, niewielu Hindusów słuchało programu – po dwóch latach Orwell zrezygnował z pracy w BBC³¹. W 1943 zrezygnował również – z powodów zdrowotnych – z pracy na rzecz Home Guard. Pisarz rozpoczął prace nad *Animal Farm*, polski tytuł *Folwark zwierzęcy*.

Został też redaktorem literackim w „Tribune” – pisał recenzje książek oraz prowadził kolumnę pt. *As I please*. Pisał również recenzje dla innych gazet, jak: „Partisan Review”, „Horizon” i „New York Nation”.

W maju 1944 roku Orwellowie adoptowali dziecko, które nazwali Richard

30 G. Orwell, *A Patriot After All*, w: „The Complete Works of George Orwell”, Vol. 12, 1940–1941, Londyn 1998, s. 522.

31 G. Orwell, *Two Wasted Years*, w: „The Complete Works of George Orwell”, Vol. 13, 1943, Londyn 2001, s. xxi.

Horatio Blair³². Przeprowadzili się, a Eileen zrezygnowała z pracy, aby zająć się rodziną.

Folwark zwierzęcy

Zgodnie z oczekiwaniami, nie było łatwo o wydanie *Folwarku zwierzęcego*. Orwell przewidywał trudności. W lutym 1944 pisał do znajomego: „Pracuję nad satyrycznym drobiazgiem, który mógłby pana zabawić, ale politycznie nie jest on na tyle w porządku, abym miał z góry pewność, że ktokolwiek zechce go wydać. Może to pozwoli panu odgadnąć temat”³³.

W kwietniu 1944 książka była gotowa do publikacji, ale Gollancz odmówił wydania go, uznając go za atak na wojennego sojusznika; podobnie zareagowali inni, jak T. S. Eliot w Faber i Faber. Tekst został przyjęty przez Cape, który wkrótce jednak go odrzucił, po osobistej wizycie u wydawcy Petera Smolletta, urzędnika Ministerstwa Informacji (Smollet później okazał się być sowieckim agentem)³⁴. Wyjaśniając powody odmowy, napisał w liście do Orwella: „Napomknąłem o reakcji, jaką miałem od wysokiego urzędnika Ministerstwa Informacji odnośnie *Folwarku Zwierzęcego*. Muszę wyznać, że ta opinia dała mi sporo do myślenia... Rozumiem teraz, że książka mogłaby być uznana za coś wysoce niewskazanego do wydania w obecnym momencie. Gdyby bajka była skierowana ogólnie do dyktatorów i dyktatur, jej wydanie nie nastroczałoby żadnych problemów, ale trzyma się ona — jak teraz widzę — tak dokładnie historii Rosji sowieckiej i jej dwóch dyktatorów, że można ją odnieść jedynie do Rosji, z wyłączeniem innych dyktatur. I to jeszcze: byłaby mniej obraźliwa, gdyby kasta panująca nie składała się ze świń. (*Nie jest całkowicie jasne, czy ta sugerowana zmiana winna być przypisana panu X, czy też pochodzi z Ministerstwa Informacji; ale wydaje się posiadać pieczętkę urzędową — przypisek Orwella*). Myślę że wybór świń jako

32 Teresa Jeleńska, tłumaczka *Folwarku zwierzęcego*, wspomina, że Richard był dzieckiem sąsiadów, którzy zginęli w bombardowaniu. Za: T. Jeleńska, *Wspomnienie o Orwelle*, w: „Wiadomości”, R. 23 nr 18 (1153), 1968, s. 4.

33 B. Crick, *Wstęp* do: G. Orwell: *O wolności prasy*, w: „Kultura” 5/308, 1973, s. 5.

34 D. Caute, *Politics and the Novel during the Cold War*, Nowy Jork 2009, s. 79.

kasty rządzącej dotknie wielu ludzi, zwłaszcza ludzi choć odrobinę drażliwych, a za takich niewątpliwie należy uważać Rosjan”³⁵.

W tym czasie Orwell został korespondentem wojennym dla „Observer”. Pojechał do wyzwolonej Francji i okupowanej (przez aliantów) Kolonii. W tym czasie Eileen poszła do szpitala na operację, o której nie uprzedziła męża, bagatelizując zabieg i zmarła w czasie znieczulenia. Pisarz w ciągu roku po śmierci żony opublikował 130 artykułów, pisał eseje, zajmował się lobbyngiem politycznym. Zatrudnił opiekunkę do opieki nad synem i bezskutecznie próbował znaleźć kolejną żonę.

Frederic Warburg z Secker & Warburg zdecydował się na publikację *Folwarku zwierzęcego*. Książka ukazała się w sierpniu 1945 (a rok później w USA) i niemal od razu odniosła spektakularny sukces. Dała Orwellowi sławę i pieniądze. Wydaje się, że *Folwark zwierzęcy* powstał na bazie własnych doświadczeń autora w czasie rewolucji hiszpańskiej. Inaczej jednak niż dotychczas, głównym bohaterem nie jest alter ego pisarza. Bohaterami są zwierzęta, a sama powieść posługując się alegorią, ostrzega przed totalitaryzmem. Zwierzęta gospodarskie przeprowadzają rewolucję, obalają gospodarza i zaczynają same rządzić folwarkiem, pracując co sił dla wspólnego dobra i ciesząc się wolnością i równością. Wkrótce niektóre z nich (świnie) zauważają, że nie muszą pracować, a mogą rządzić resztą, a potem stopniowo wprowadzają poprzednie porządki. Pomimo, że to nie człowiek wydaje polecenia i rozdziela zadania, wolność i równość odchodzą do przeszłości, a wspólne dobro staje się komunalem. Zwycięska rewolucja doprowadza do wykształcenia się nowej elity, a porządek społeczny wraca na dawne tory.

Jura

W 1945 Orwell przeniósł się na wyspę Jura na Hebrydach Wewnętrznych. Zamieszkał w Barnhill, wiejskim siedlisku w trudnych warunkach, gdzie pracował nad odbudową domu i założeniem ogrodu, aby mieszkać w surowym, ale i pięknym otoczeniu³⁶. Tu Orwell rozpoczął pracę na powieścią, którą nazwał *Nineteen*

35 G. Orwell, *O wolności prasy*, w: „Kultura” 5/308, 1973, s. 7.

36 M. Broński, *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, s. 18-19.

eighty-four, polski tytuł: *Rok 1984*. Na podstawie doświadczeń: gorsze traktowanie biedniejszego dziecka w szkole; imperialny kolonializm; życie włóczęgi i pomywacza naczyń; życie robotników w Wigan doszedł do wniosku, że tak być nie powinno. Człowiek znajduje się w sztywnym systemie społecznym, a jego status materialny i społeczny nie zależy od niego. Po doświadczeniach z Hiszpanii wiedział już, że zwycięska rewolucja proletariatu może przeistoczyć się w ustrój totalitarny. Opowieść tę ubrał w kostium z gatunku fantastyki – mianowicie dzieje się ona w nieodległej przyszłości, gdzie technologia jest bardziej zaawansowana niż w czasach pisarza i jest wykorzystywana przeciw człowiekowi.

Był to wiek, kiedy ukazały się i zyskiwały popularność słynne dystopie, jak *Nowy wspaniały świat* Aldousa Huxleya czy *My* Zamiatina. Ta ostatnia mogła być inspiracją dla Orwella, choć ze wzmianek pochodzących z jego listów widać, że koncepcja książki formowała się od 1943 roku, zanim przeczytał *My*³⁷.

Na zimę 1946 roku Orwell wrócił do Londynu. Była to zima stulecia – aby ratować się przed zimnem, pisarz palił meble i zabawki dziecka. Był rozchwytywanym pisarzem i oprócz pisania i redagowania, musiał radzić sobie ze sporami wydawców o prawa do jego książek.

Na lato 1947 wyjechał ponownie do Jury i poczynił znaczące postępy w pracy nad *Rokiem 1984*. Niestety, wcześniej przebyta gruźlica, ciężka zima oraz wypadek na łódce, który spowodował przemoczenie i przemarznięcie, znacznie pogorszyły zdrowie pisarza i w grudniu stwierdzono u niego nawrót gruźlicy. Kuracja streptomycyną przyniosła pewną poprawę, więc w lipcu 1948 Orwell wrócił do Jury i do grudnia ukończył rękopis *Roku 1984*. W styczniu 1949 znalazł się w sanatorium w Cranham (Gloucestershire). Odwiedzający go przyjaciele byli zaszokowani jego złym stanem i brakiem postępów leczenia. Wówczas odnalazła go m.in. przyjaciółka z dzieciństwa, Jacintha Buddicom.

W czerwcu 1949 ukazał się *Rok 1984* i spotkał się z uznaniem.

Stan pisarza poprawił się nieco tak, że nawet oświadczył się Soni Brownell i został przyjęty. Ślub odbył się w sali szpitalnej 13 października 1949. Od tego

37 Tamże.

czasu pisarz nie opuścił już szpitala. Umarł 21 stycznia, wczesnym rankiem, na skutek pęknięcia tętnicy w płucach. Miał 46 lat.

Życzeniem Orwella było, aby pochować go zgodnie z obrządkiem anglikańskim, na cmentarzu przy najbliższym kościele. Na cmentarzach w Londynie nie było wówczas wolnych miejsc na pochówki, więc przyjaciele pisarza szukali miejsca w pobliskich hrabstwach; ostatecznie spoczął on w Sutton Courtenay (Oxfordshire). Na nagrobku – zgodnie z wolą pisarza – umieszczono jego prawdziwe imię i nazwisko:

„HERE LIES ERIC ARTHUR BLAIR
BORN JUNE 25TH 1903 DIED JANUARY 21ST 1950”³⁸

Ten życiorys opiera się w znakomitej większości na książce Michaela Sheldena, *Orwell: the authorised biography*, New York 1991.

Bibliografia:

Buddicom J., *Eric & Us*, Londyn 1974.

Broński M., *George Orwell*, w: „Kultura” 10/313, 1973, ss. 3-27.

Christie W., *St Cyprians Days*, w: “Blackwoods Magazine”, maj 1971.

Caute D., *Politics and the Novel during the Cold War*, Nowy Jork 2009.

Davison P., *A Kind of Compulsion*, Londyn 2000.

Larkin E., *Burmese Days* (wstęp), Londyn 2009.

Jeleńska T., *Wspomnienie o Orwelle*, w: „Wiadomości”, r. 23 nr 18 (1153), 1968.

Orwell G., *A Patriot After All*, w: „The Complete Works of George Orwell”, Vol. 12, 1940–1941, Londyn, 1998.

Orwell G., *Two Wasted Years*, w: „The Complete Works of George Orwell”, Vol. 13, 1943, Londyn 2001.

Orwell G., *O wolności prasy*, w: „Kultura” 5/308, 1973.

Orwell G., *W hołdzie Katalonii*, Gdańsk 1990.

Orwell G., *Such, Such Were The Joys*, źródło: http://orwell.ru/library/essays/joys/english/e_joys (dostęp: 11-12-2019)

Orwell G., *The Road to Wigan Pier*, Londyn 1937.

Orwell G., *Why I Write*, źródło: http://orwell.ru/library/essays/wiw/english/e_wiw (dostęp: 11-12-2019).

Orwell G., *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell vol. I: An Age Like*

This 1920-1940, Nowy Jork 1968.

Shelden M., *Orwell: the authorised biography*, New York 1991.

Shrosbree C., *Public Schools and Private Education: the Clarendon Commission, 1861–64, and the Public Schools Acts*, Manchester 1988.

Stansky P., Abrahams W., *The unknown Orwell*, Nowy Jork 1972.

Strony www:

Twórczość Georga Orwella w języku angielskim znajduje się na stronach www: <http://orwell.ru> (dostęp: 11-12-2019).

O aresztowaniu i zwolnieniu Orwella: <https://www.ucl.ac.uk/news/2014/dec/discovery-drunk-and-incapable-arrest-record-shows-orwells-honesty> (dostęp: 11-12-2019).

O objęciu Orwella nadzorem służb: https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/https://nationalarchives.gov.uk/releases/2005/highlights_july/july19/default.htm (dostęp: 11-12-2019).

Modrzyk K., *Guerra Civil Española – hiszpańska wojna domowa (1936-39)*, ze strony <http://www.nowastrategia.org.pl/guerra-civil-espanola-hiszpanska-wojna-domowa-1936-39/> (dostęp 12-12-2019).